

„...az idő és a tér mélységei felett”

Fábry Zoltán és Peéry Rezső levélváltása

Fábry Zoltán (Stósz, 1897. augusztus 10. – Stósz, 1970. május 31.) és Peéry Rezső (Pozsony, 1910. március 27. – Stuttgart, 1977. november 11.) a (cseh)szlovákiai magyar irodalom két nélkülözhetetlen hagyománya, életművük annak két megkerülhetetlen tételét jelenti. Barátságuk több mint hat évtizedet ölel át, aminek – bár a történelmi változások s életkörülményeik alakulása miatt meg-megakadó – levelezésük is ékes bizonyítéka. Különösen érvényes ez az 1956 utáni évekre, amikor Peéry nyugat-németországi emigrációjának ténye is nehezítette Stuttgart és Stósz közötti kapcsolattartásukat. Egymáshoz írt leveleik közül Peéryéi a somorjai Fórum Kisebbségkutató Intézetben elhelyezett Fábry-hagyatékban, Fábryéi pedig a budapesti Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában őrzött Peéry-hagyatékban található. Alábbi levélközléseinkkel Peéry Rezső születésének 110., valamint Fábry Zoltán halálának 50. évfordulójára emlékezünk. *A szerk.*

1.

Stuttgart 67. 8. 31.

Kedves Barátom,

engedd meg, hogy az idő és a tér mélységei felett, amely elválaszt bennünket hazaiakat és száműzötteket, azokhoz csatlakozzam, akik hetvenéves születésnapod alkalmával a régi szeretettel és barátsággal köszöntöttek. Örülök annak, hogy akadt olyan fórum, amely tisztelettel és elismeréssel emlékezett meg munkádról,¹ mert ez annak a jele, hogy a hatalom kénytelen tudomásul venni ama erkölcsi imperatívuszt, amelynek sugallatára dolgoztál egy munkás életen át. Köszönöm, kedves Zoli, hogy a lényedet betöltő keresés és ítélkezés szelleméből részesíteni tudtál: próbáltam hűséges maradni ehhez a szellemhez akkor is, amidőn keményen kellett fizetni érte. Így – annak ellenére, hogy külső pozícióinkban (látszólag) messze kerültünk egymástól – az az érzésem, hogy mégis együvé tartozunk, mert egész életünket rászántuk arra, hogy a jóakarató emberekért küzdjünk a gonoszság és örület ellen, bizakodván a jóság erejében – mint Ernst Bloch mondja – a Remény elvében.

Tudom és sejtem, hogy nem zártál ki a szívedből, mint ahogy én is mindig a régi barátsággal gondolkodok Rád.

Ezért jelentkezem most s öllelek:

Peéry Rezsőd

² Utalás a pozsonyi Irodalmi Szemle 1967. szeptemberi, a hetvenéves Fábry Zoltánt köszöntő számára.

2.

Stós [sic!], 967. IX. 8.

Kedves Bió,

sietek postafordultával írni, hogy így érzékeltessem örömeimet, köszönetemet.

Mennyit gondolok én Rád! És hányan még! Annak idején még szegény Bóka informált néha, aztán Rezső.² Sose felejtettelek el, nevedet mindig felemlítettem, de sokszor, még könyveimből is, kihúzták.

Nem tudom, miket ismersz a könyveim közül? Ha tudtam volna címedet, mindegyikből küldtem volna. Sajnos, már semmi sem kapható. De most ősszel jelenik meg Pesten a Szépirodalminál egy válogatás.³ (Nem én válogattam!) Aból majd küldök. Jövőre *Stószai délelőttök* címen jelenik meg egy, az utolsó írásokat gyűjtő kötet.

Szeretnék még dolgozni, de nem megy. A szív mindig közbeszól. Most az „ünneplések” és a látogatók még mindig meg nem szakadó sora is kimerít.

Hogy milyen szépen oldódott fel ez az én magányom. Lassan mindenki eljön Stósra a „kimozdíthatatlanhoz”. Járt már itt Illyés és Németh László is. De a legkedvesebb vendég mikor jöhet?

Ha lehet, írd néha. Nagyon hiányzanak a Nálatok megjelent könyvek. Némi-lyik nagyon elkélne az *Európa elrablása* második kötetéhez.⁴ De meg tudom-e még ezt írni? És az *Ady igaza*?⁵ Pesten inkább ezt sürgetik. Ha lenne erőm, mindkettőt megcsinálnám.

Mellékelek egy friss felvételt. Voltak jobbak is. De szétkapkodták.

Szeretettel üdvözöl

Zoli

3.

Stuttgart 67. 10. 15

Kedves Zolikám!

Köszönöm a küldött folyóirat-különszámot,⁶ a fényképet és leveledet. Tamás Mihály soraiban az lepett meg, milyen különös logika igazgatja a mi dolgainkat: neki szabad jelentkeznie s íme, van, akit nem kell törölnie a Láthatatlan Kéznek, aki kiosztja az érdemet fejünk fölött.⁷ Rezső levelének⁸ nagyon megörültem, hiszen

² Bóka László, illetve Szalatnai Rezső.

³ Utalás a Simon István válogatásában és előszavával megjelent *Hazánk, Európára*.

⁴ Kevésbé ismert, többnyire a Fábry-irodalom által sem említett adalék, hogy Fábry készült az *Európa elrablásának* folytatására is.

⁵ Mint köztudott, Fábry az *Ady igaza* címen tervezett könyvét sem tudta megírni (befejezni) már; mindössze 1977-ben jelent meg ezen a címen Turczel Lajos összeállításában és utószavával a stószai író Adyról szóló írásaiból egy válogatás.

⁶ L. az 1. számú jegyzetet!

⁷ Utalás Tamás Mihály ausztráliai, ill. Peéry stuttgarter emigrációjára.

⁸ L. Szalatnai Rezső *Levél Fábry Zoltánnak* című köszöntőjét szintén az Irodalmi Szemle Fábrynak szentelt számában!

ő egyben a nevemben is beszélt s körülbelül úgy, amint én tettem volna. Persze, én a távolból már messze kerültem a hazai dolgoktól s az, hogy a mi drámánknak én is szereplője voltam egykor, ma már egyre halványuló emlék, így tehát nem lep meg, hogy nem létezem odahaza. Annál nagyobb öröm látni és tudni, hogy ma már Stósz mást jelent, mint akkor, amidőn úgy látszott, hogy azt is kioltja a történelem. Hogy ez nem úgy történt, valamennyiünk létértelmének fájdalmas – mert kései – rehabilitációja, akkor is, ha még felette érezzük a végzetes esztendők emlékét, ami a mi életünk „abszurd” gloriolája marad.

Szeretettel öllelek:

Rezső

4.

Stós [sic!], 968. X. 23.

Kedves Bió,

Barátunk, Wlasslovits Gusztáv⁹ küldi Neked ezeket az általa csinált stuttgarti felvételeket, és így alkalmam adódik, hogy néhány szót én is mondjak.

A legnagyobb újság – talán tudsz is róla –, hogy *A vádlott megszólal* végre nyomtatásban is olvasható. A szeptemberi és a most kijövő októberi számban az Irodalmi Szemle hozza. Most, november elején jelenik meg új könyvem, a *Stósz délelőtök*, melyben *Függeleként* szintén ott olvasható *A vádlott megszólal*.

Amikor ezt neked írom meg, arra gondolok: mennyire aktív részese vagy és voltál ez írásnak. Nemcsak tartalmilag, de mint noszogató erő. Hisz nélküled talán meg se született volna. Ezt most illik hálásan és meghatottan megköszönni.

A könyvből természetesen majd küldök egy példányt.

Szeretettel ölel

Zoli.

5.

Stuttgart 1968. nov. 24-én

Kedves Zoli!

Nagy örömet jelentett leveled, amelyben bejelentetted, hogy két évtizedig kéziratos formában lappangó könyved a mi egykori kálváriánkról megjelenik végre. Persze, arra már ma egyáltalán nem emlékszem, volt-e valamilyes ösztönző részem létrejöttében, hiszen azokat a rémületes hónapokat mélyen eltemették életem geológiai rétegei, de ha – mint írod – lett volna, kettős várakozással bontom fel majd a borítékot. Ez a nyárvége és az azóta eltelt drámai hónapok persze újból kialakították a szlovenszkói történelemmel való szolidaritást bennem. A változás híre egy kis spanyolországi halászfaluban ért Tarragona közelében: ott láttam, mennyire eminens európai ügyet jelentett és jelent. Közben itt járt Tilkovszky

⁹ Fábry stósz barátja és katonatársa az első világháborúból.

Béla¹⁰ s így ismerem a szemtanú benyomásait is. Ami bekövetkezett, azt előre láttam és megírtam¹¹ – mindez logikus, következetes folytatása ama történelmi változásoknak és folyamatoknak, amelyeknek törvényeit illúziók nélkül igyekszem szemlélteni 1933 óta. Az öreg Tolsztoj a *Háború és béke* elmélkedő fejezeteiben tanított meg e törvényekre. Meg Wesselényi Miklós, a fiatalabb, a *Szózat a magyar és szláv nemzetiségek ügyében* című könyvében. Most tudom csak, milyen nagyszerű látnok és „politológus” volt. Ha kezded ügyében van e remek könyv, lapozgass benne – a velem való beszélgetés helyett, mert sok olyan kérdésre válaszol, ami felötlik bennünk 1918 ötvenéves évfordulója kapcsán.

Meleg barátsággal ölel:

Bió

10.

St[uttgart]. 1968 Szilveszterén

Kedves Zoli!

Hálásan köszönöm szép és izgalmasan érdekes könyvedet s benne a lovagias és bátor – s nyilván változatlanul népszerűtlen – apológiát és tanúvallomást¹² az „első szűk hét esztendőről” (39–46), amely életem regényének fontos szakasza volt.

Mivel a sors radikálisan elszoktatott bárminő elismeréstől, nem tudtam meghatottság nélkül végigolvasni azokat az oldalakat, ahol végre úgy éreztem: itt valaki rehabilitálásunkon dolgozott.

Szeretném, ha tudnád: azóta változatlanul abban a szellemben írtam, mint azokban az iszonyatos esztendőkből – bár ennek az életútnak aligha lesz tanúja, s beszélni róla – ha fognak valaha, csak akkor teszik majd, amikor én örök álmat alszom, valahol a messzi idegenben. Node úgy gondolom, a tisztességes írás mögött álló erkölcsi szándék szempontjából ez közömbös dolog.

Ám az íróember maga esendőbb, mint művének sugallata: s így jólesik, ha elismerést kap, pláne ha úgy érzi: megérdemelten, pláne, ha attól, akit nagyon becsül.

Az Isten – ha van még – áldjon és éltesse.

Öllelek:

P. Rezső

¹⁰ Tilkovszky Béla (1902–1978) művészettörténész, művészeti író, rádiós szerkesztő, munkája révén a szóban forgó időben felváltva élt Prágában, illetve Pozsonyban.

¹¹ Peéry 1968 tavaszán-nyárelőjén – a párizsi Irodalmi Újságban és a bécsi Magyar Híradóban – több írásában is foglalkozott a csehszlovákiai eseményekkel, változásokkal, s ez utóbbi helyen az ország szovjet megszállásával kapcsolatban is nemegyszer kifejtette a véleményét.

¹² Utalás a *Stószai délelőttökre* és *A vádlott megszólalra*. *A szerk.*